

A megszevedett éden

Vathy Zsuzsa: *Angolpark*

Vathy Zsuzsa új könyve, az *Angolpark* önéletrajzi novellafüzér –

együttal az 1950-es évek elejétől a közelmúltig terjedő kor különös, jellemző részleteit kiemelő családdregény. A három fejezetre tagolt, önállóan is megálló novellák között csak laza folytonosság érzékelhető, de a dunántúli szülőváros kertesi családi házában szerzett gyerekkori élmények (*A gyerekkor bűvölete*), a nagylány diákévei és vegyész-mérnöki, majd írói pályakezdése (*Utcák, terek, emberek*) s a saját családja körében ábrázolt asszony története (*Játékaink*) a remény romjain fölépített s az újabb nemzedéknek jó szívvel továbbadható élet benyomását keltik az olvasóban. A főhős uralkodó érzelmi motiváltsága a szabadságvágy és a szeretet. Eleinte ösztönös, majd egyre inkább tudatos életprogramja társadalmi téren az önvédelmi vértzet megszerzése, a magánéletben pedig a kartéziánus szabadságfelfogás gyakorlata. A tehetség kibontakoztatása, a társadalmi és családi kötelemekben megvalósítható szabadság, az adakozásban és az elfogadásban elérhető boldogság. A mű ebben az értelemben önismeretregénynek, sőt, fejlődésregénynek is nevezhető.

„Énregényről” azért nem beszélek, mert a női főszereplő csak ritkán egyes szám, első személyű alanya a műnek: gyakran harmadik személyben nevezi meg a szerző („az asszony”, „a nő”, „az anya”). Egyik-másik elbeszélésnek nem is a hőse ő, inkább csak egy másik személy megfigyelője, tanúja vagy rezonőrije. Portrék és történetek merülnek föl a gyerekkori család tagjairól, interjúk a nagyvárosi élet elesettjeivel, az aluljárók lakóival és a játszótéri padokon tanyázókkal. Meghitt pillanatok a család életéből, kedves portrék

HELIKON KIADÓ,
2009

a szülőkről és a testvérekről. A saját családban a férjről és a gyerekekről.

Rosztovék és Bolkonszkijék sorsában Lev Tolsztoj megmutatta, milyen a boldog s milyen a boldogtalan család. A Vathy Zsuzsa által megírt család – főként az, amelyet hősnője teremt férjével asszonykorában – Rosztovékéra emlékeztet. A *Játékaink I–IV* s a hozzájuk csatlakozó *Még egy játék* főszereplője a Szeretett Társ, Lázár Ervin. Ő az, akit az író bibliai jellemzése szerint „az Úr megkent az öröm olajával”.

Merész vállalkozás novellában megidézni őt, pedig az első pillanatban könnyűnek vélhetnénk. Lázár Ervin már harmincöt évesen közszeretnek örvendő meseíró és novellista volt, s mindenkinek, aki közelebről ismerte, jóízű történetei vannak róla. Nemrég lezárult huszonöt-harminc évében alig múlt el hónap, hogy lakókerületének valamelyik újságjától föl ne keresték volna az íróházaspárt. Gyakran persze az országos lapok zsurnalisztái is. Lázár Ervin népszerűségében ugyanolyan szerepe volt személyiségének, mint a könyveinek. Az íróként ugyancsak sikeres, de zárkózottabb természetű Vathy Zsuzsa kénytelen volt férjével együtt fürödni a népszerűségben, bár amikor csak tehette, elbújt az interjúvolók elől. (A népszerűség ugyanis jó dolog, de nem fenékgig tejfő: olykor fárasztó és kisajátító.) Egy alkalommal arról faggatták Lázár Ervint, hogy mennyiben hatottak egymás írásaira feleségével, befolyásolja-e őket, hogy a szomszéd szobában is alkotó munka folyik, s ki-ki a maga írói világát építgeti. Ervin olyasmit válaszolt, hogy egyáltalán nem hatnak egymásra, műveik teljesen különböznek. Valóban, világuk összetéveszthetetlen. A részletekbe

[Szemle]

menő összehasonlító elemzésnek nem is volna értelme. Csak annyit mondhatok, hogy míg Lázár Ervin a képzeletével toldotta meg óriási valóságismeretét, s gyakran „játszott” az írásaiban, addig Vathy Zsuzsa szorosabban tapad a fölfedezés izgalmaival megragadott való éléhez. Nem mintha Ervinből hiányzott volna a szociográfiai érzék – volt benne az is bőven –, de Vathy Zsuzsa írásainak legfőbb eleme az oknyomozó kíváncsiság, az emberi sorsok részvétteljes megfigyelése s a lélektani részletek definíciószerűen pontos rögzítése. A játék nála nem általánosan jellemző stílusjegy, hanem a megidézés módja, a közös élet folytatása és a férj (nem csupán írói) halhatatlanságának igazolása.

Kritikusként nem könnyebbséget érzek a személyes ismeretség miatt, inkább azt, hogy fő a fejem. A könyv nagy részében teljességgel le kellene mondanom a tanú mégoly vonzó szerepéről, de aligha tehetem. A *Játékaink* novellatorozatában ugyanis csoda történik: az „egyikünk sem hatott a másikra” Lázár Ervin-i tétele – az író által nem sejtett módon: az utókorában – megdől. Azonosul az író és az írónő, a szerző és a megírt novellahős. Vathy Zsuzsa nemcsak a hősnőjével, hanem író férjével is azonosul. Stiliztaként is úgy *játszik*, ahogy talán még sosem. Játssza, hogy újra együtt vannak társával, ahogy a valóságban évtizedeken keresztül. A földézés, beleélés nem csupán a közös életvitelből és a köztük meglevő összhangból következik. „Mit szólsz hozzá, Eltávozott Társam? Most úgy játszottunk, hogy közösen írtunk meg egy történetet” – olvassuk a *Játékaink IV* vége felé. Az írásművészet varázslata, földöntúli játéka ez: Vathy Zsuzsa Lázár Ervint játszva szólal meg. Szándékosan vagy önkéntelenül, de annyira *lázárvimesre* sikerültek ezek a kis remek, mintha a *Négyszögletű kerek erdő* és a *Csillagmajor* halhatatlanságától származnának, s *Az aszszony* című novella hősnője szólalna meg, nem is egy háborúval dacoló karácsonyon, hanem bármelyik hétköznapon. Ki is lehetne más a Szárnyas Kisördög és a Patás Kisangyal *társ-szerzője*, ha nem a filozofikus, felnőttnek-gyerekeknek egyaránt épületes mesék Lázár Ervin-

je? Ő volt mestere (korai meséi, legalább a *Kék és sárga óta*) a végsőig kiélezett ellentétek egyesítésének, mindenféle lélektani bombaleszerelésnek. És ő volt még, prózában, ennyire *költő*, ami azért mégiscsak a legnagyobb rang az irodalomban akkor is, ha nem csendülnek rímek, nem dobognak verslábak, csak megéled, valóra válik a szöveg az érzékeinkben, a képzeletünkben.

Gondoljunk csak a *Hétféjű tündérre*, amely a gonoszság félelmetes szörnyetegét, a hétféjű sárkányt gyúrta össze a jóságos tündérral egyetlen metaforában. Vathy Zsuzsa írói játékában a „szárnyas ördög” és a „patás angyal” ugyancsak erre a rúgóra jár. Elénk varázsolja e különös gyurmákban az *embert*, mindkettőjük írásművészetének mindenkori, közös tárgyát, aki hol angyali, hol ördögi, hol egyszerre mindkettő. Mesefigurák is ezek a tündér-koboldok, aranyosak, komikusak és groteszkek. De elgondolkodtatók is, mint minden igaz mesefigura. Vathy Zsuzsa, ha nem olvastuk volna még műveit, már ezzel a néhány novellával is méltán foglalná el helyét legjobb elbeszélőink között. Tökéletes *pastiche* csak annak a tolla nyomán születhet, akinek van saját stílusa, egyénisége, és akit a szeretet, a kölcsönös érdeklődés vezérel. Dosztojevszkijtől származik a mondás, hogy valakit ismerni már annyi, mint szeretni. Arra nem tért ki, hogy milyen fokozatai vannak a megismerésnek és a szeretetnek. Vathy Zsuzsa írásából kiérezhetjük ennek halálon túli erejét is.

* * *

Miként kell megkomponálni egy ilyen mozaikszerű novellaegyüttest? Látszólag egyszerű: a történelem és a szerzői életrajz linearitását követve. De van itt egy vissza-visszatérő szimbolikus tárgyi keret is: a kert-, a park-, az éden-motívum. A könyv vége felé olvasható novella, a *Paradisommadár* visszautal az elbeszéléssorozat első részében olvasható helyszínre, a családi ház kertjére, sőt az önfeledt gyerekörömök *Angolparkjára* is. (Nemcsak a „Vidámpark” neve ez: minden ősparkot így neveznek, például a szigligetit.)

A „paradicsommadár” egy édeni szigeten, Batantán él. Nevét onnét kapta ez a gyönyörű tollazatú madár, hogy az utazók az ősboldogság szigetének látták lakóhelyét, egy vonzó természeti nép szigetét.

A könyv gyerekkori részében három testvér önfeledt játékainak terepe a Kert, ahol kinek-kinek megvan a maga búvóhelye – a kilenc-tíz éves kislány a bukszusbokrok fedezékében falja a tiltott könyveket. A nyári vakáció idején mézédés gyümölcsök teremnek itt. Nem messze fagylaltárus és mozi működik, s a családi házba társbérlokként beköltöztetett orosz lakók egyike jószívű, megértő asszony. A boldogságot alig kezdik ki a kisebb-nagyobb kellemetlenségek, a szegénység, a családon belüli súrlódások, nemzedéki értetlenségek. Egyelőre a fenyegető korszellem, a kezdődő diktatúra sem éreztetni különösebben a hatását. Ám az apát egy napon elhurcolják (talán valamelyik demokratikus párttal rokon-szenvezett koalíciós években – az író, mint ha megbízna sejtelmeinkben, ezt nem részletezi), s a családapa várva várt szabadulása után is kötelezővé teszik, hogy rendszeresen jelentkezzen a rendőrségen. A kislány érdekesnek találja, hogy az egyik rendőr, aki házkutatást tartott az otthonukban, másnap fölkeresi az édesanyját, s mentegeti magát: neki nem mondták meg fölöttese, hogy az apát Pestre viszik, és huzamosan ott is tartják. A család szabadlábban maradt tagjainak látogatása a rácsos házban amúgy jó alkalom lesz arra, hogy a minden újdonságra fogékony gyerekek végigkóstolgassák az Angolpark mámorító izgalmait.

A viszonylagos gyerekkori éden két okból semmisül meg. A kislányból nagylány lesz – egyszer csak nincs többé maradása kamasznyugalansága miatt. Hajtja az ismeret- és a kalandvágy, szabadulni akar a városka kisszerűségéből. Pedig a maga módján ez is éden volt: titkok, remények, álmodozások, egyszerű örömök édene, s az örömök lényegében mindig egyszerűek, ha sokáig titokzatosak is. Megsemmisül ez a Kert azért is, mert a szó szoros értelmében lerombolják – új világ, vasbeton panelnegyed épül a helyén. Az igazi

éden – a férj szülőföldjén vett rácpácegresi parasztház kertje – a boldog házasság utolsó éveiben válik valóra. Viszonylagos édenkert ez is, de arra elég, hogy egy család életét betöltse, a valóságban rövid ideig, ám az emlékezetben múlhatatlanul. Az édenhez jó, ha van egy kert, de nem ott és nem a térképen, nem az óceániai Batantán, hanem a lélekben rejlik, s ha van hozzá valóságalap az emlékezetben.

* * *

Előfordul a könyvben a szerző személyétől teljesen független hősnő is, aki egy elképzelt *kínos helyzet* résztvevőjeként jelenik meg (*Bürkifli*). A korra jellemző, lehetséges megkísértést beszél el Vathy Zsuzsa egy fiatalasszonyról. Valamikor a hatvanas években a szemrevaló nőt lakáskiutalással ajándékozta meg a főnöke. A női beosztott azt hiszi, le akar feküdni vele a férfi. Már-már kellemesen csalódik, látván, hogy fölöttese semmi különösebbet nem akar tőle. Ám egy napon titkoszolgálati ember keresi föl, s szólítja fel: itt az ideje, hogy viszonozza a *munkásállam gesztusát* – szíveskedjék jelentéseket írni a munkatársairól.

Tizenhét-tizenennyolc évvel később meséli el mindezt a lányának egy cukrászdában. A lány elszámoltatja: és lett ebből baja valakinek? Meddig írogatott jelentéseket? A levegő megsűrűsödik körülöttük, a lány odavágja a habos süteményt, és sírva elrohan. Kétségbeejtő szerepcsere történt köztük: nem az anya kéri számon lánya viselt dolgait, gyöngye iskolai eredményeit vagy meggondolatlan fiúzását, ahogy szokás egy családban, hanem a lány lett fölötte erkölcsbíróvá. Mégsem csupán a „történelmi igazságtételt” érzékeljük, hanem az anya és gyermeke közötti, eredendő szövetség felbomlásának tragédiáját is. Vathy Zsuzsa ebben a történetben azt gondolta végig, amit már gyerekként, a diktatúra idejében is feszegetett (például a haszontalankodó öccsével „javítóintézetbe” induló, majd atyai szigorában a szeretet erejétől megingó és megszegyenülő családfő történetében). Am az anya és lánya esetében érezzük: a konfliktust nem oldhatja föl semmi, ez a mérgezettség

[Szemle]

maradandó nyomot hagy mindkettőjünkben. A két nemzedéket már nemcsak a szokványos ellentétek választják el egymástól. A Történelem kisajátította magának a gyöngéket és a gyanútlanokat, és másodíziglen – vagy ki tudja, meddig – családok sokaságát fertőzte meg az örökletes szégyennel. Ismétlem, ez *nem* önéletrajzi novella, hanem társadalmi esettanulmány – nehogy. Mégis beleillik a korrajzba, mert a novellafűzér ebben a legkövetkezetesebb: a Rákosi- és a Kádár-kor, majd az emberárlás eseteit ugyancsak felvonultató kommunista tőkés restauráció jellemzésében.

Ahogy a „nagy” családregények, például a szerző által emlegetett Martin Du Gard-opusz, *A Thibault-család*, úgy ez a három fejezet is három társadalmi korszakot mutat be az író és mások – családtagok, ismerősök és idegenek – szemszögéből. Kezdetben volt a Kert egy dunántúli kisváros polgári negyedében. A kiűzetés után a hős, illetve hősök arcuk verítékével küzdöttek meg az élhető életért, egymásért, az utódok boldogulásáért s az íróként is megszenvedett „edenért”.

ALFÖLDY JENŐ

Közel a kikötő

Jász Attila: *Fürdőkádból a tenger*

valóság mindig valami más, ám akármilyen valóságot érez is a tulajdonának, a vele való termő viszony átható azonosulást kíván az írótól. Különbözik-e a valóság kiélésénél ígéretesebb nyitánya az alkotásnak? Persze az ímmel-ámmal vett élményből is előbújhatik a mű, de az ilyesfajta írói lombikbíbiprogram gyümölcsét létrehozni mégsem a legmagasabb élvezet. A jóízű alkotás egyik alappillére, hogy az ember a műért valahogy a lelkét annyira kinyitva akarja birtokba venni a nyersanyagot, ahogyan Jász Attila beszél róla, bármiféle görcs és illegetés nélkül; mondhatni a túlzó fok természetessé tételével; ahogyan az ő szemléletében a fürdőkád szűkös képe tengerre tágul. Igaz, a *Fürdőkádból a tenger* szerzője nem akar kinek a biztatására keresi pár vödörnyi víz redőiben a végtelen hullámszámát; a kötet legelső gondolata, a mottó, egy Márai-mondat, eszerint: „Vannak emberek, akik a fürdőkádban is a tengerre emlékeznek.”

A Márai Sándortól kölcsönzött mondatban, akárhogy is nézzük, ott rejtőzik (vagy nem is nagyon rejtőzik) egy félmosoly: a fan-

T I S Z A T Á J K Ö N Y V E K ,
2 0 0 9

taszták enyhe lesajnálása. A Jász Attila által szóra fogott elbeszélői alany

viszont lelkének szóló érv gyanánt olvassa: tessék körülményeid fölé kerekedni, tessék érzékes gondolkozásodat a nagyralátás lírájával felövezni. És Jász Attila esszéírói énje szófogadó lélek, amint megfürdött, kihajózik.

Az irodalom a szabadság másik neve. De az irodalomnak (s pláne az írásnak), hogy beteljesíthesse önmagát, megvannak a muszájposztulátumai, elengedhetetlen feltételei; az igényes író például ugyanúgy szüntelenül nyitva tartja érzékeit a hajdan valóra, amint-hogy önidejére s -terére sem tekinthet nagyon másképp mint egyfolytában kívánandó világra – már ha ebbe a kívánásba a hamleti mérlegelő lelkületet is beleértjük. Amíg nem tribuláló kötelezettség, addig épp ez a szinkronikus és töprengő hátra- és előretétele az igényesség egyik posztulátuma. Ne feledjük azonban, híres kérdésével a tételődő Hamlet, a jó írók legközelebbi irodalmi rokona, nyersen bár problémájára akármily választ, nemcsak a rajta kívül eső dolgokról vall, nemcsak általában a létezésről, hanem sajátmagáról

is. Meglehet, valami ilyesféle kettősségből ered a valahai elhatározás, hogy írók is írjanak írókról.

Létezett vagy létező személyekről írni: szoborünnep és keresztelő – ha nagyságra bukkansz, illendő tisztelned, ha valami másra, illendő megnevezned. Természetesen Jász Attila se dolgozik merőben másként, a hódolat és a felfedezés ürügyeit egyaránt megtalálja. Innen, a kötet első felének, *A fürdőkádnak* a lapjairól, ahol a szerző klasszikusok és félklasszikusok, talán leendő klasszikusok között bolyong, a rajongó és az analitikus munkájából sokkal több megjegyzendő részlet ragyog ki, mint az átlagos portréesszékből. Egy leendő arckép micsonda vázlata dióhéjban például a Weöres Sándort idéző tanulmány e futama: „Levelei akár útmutatásként is értelmezhetőek költészete felé, egyfajta bevezetésként, illetve az őt ért hatások sokrétűségének dokumentumaiként. A Kodállal megbeszélte ritmikai problémák, a Babitsékkal megkonzultált poétikai tervek, a Fülepnek, Hamvasnak vázolt tematikák és elképzelések mind-mind adalékok Weöres próteuszi (alakváltó) alkotáshoz” (*AWS-lóláb*).

De az ilyesfajta értelmezői telitalálatoknál is szembeötlőbb az a tartalmi, formai méltóság, az átélésnek az a módszere, amelyben a tárgyismeret, a célratorés, a tudás, a képzelet, a váratlan kilátások egyformán honos fogalmak. Gendlin chicagói professzor szerint: amennyiben közvetlen figyelmet szentelünk valamely dolog átélésének, az kinyit bennünket. Jásznál e koncentrált figyelem, vagyis az átélés nem az intuíció és az intellektus, az észbevevés és az újjáalkotás közötti ingadozás, hanem az intuíció és az intellektus, végső soron az élmény és a kreativitás összerendezése egy-egy friss ráismerésben. Friss vagy újra és újra elmondandó faktumokban. Mint amilyen alkalmasint a Mészöly Miklóstól citált írói hiszekegy: „hiába áltatja magát bárki – mondja Mészöly –, hogy a valóságot fejezi ki, ez még senkinek sem sikerült. A művész csak teremt. Ennyiben részese vagyunk egy teremtő működésnek, egy istennek” (*Buddha mosolyának titka*). Míg az alkotás magasrendű, érzékfelet-

ti vonatkozásai Mészöly szavaiból kissé düllékenyen sejlenek elő, míg az ő művésze *csak* teremt, addig a *Szívünk tiszta ezüstpor* az Isten szavát és csendjét felfogó költészet létjoga és imponáló teljesítménye alapján rajzolja meg Vasadi Péter írói képét.

Lám a sokszínűség! A fogékony kritikusi egyéniség, aki konokul őrizkedik attól, hogy csak egy húr pengését hallja meg. Ha Weöres Sándort levelezés kapcsán hívja elő, Somlyó György és Villányi László a verseiket fűtő szerelmi tematika miatt kapnak helyet a könyvben. S míg *A lét elviselhetetlen nehézsége*, ez a szikárságában is megrendítő esszé Márait mint naplóírótaglalja, addig a kortársak közül például Lator László a csodált versmester rangján, Bertók László vagy Zalán Tibor poétikai kérdésekkel hívják fel magukra a szerző figyelmét.

Akiben egyszer kinevelődik az a nézet, hogy az irodalom születő művei egy eleven egységet, egy közös életű trüppöt gyarapítanak, az a művek, könyvek kooperációját, e csapatéleletet mindig is határtalannak fogja látni. Nem véletlen hát, hogy *A fürdőkádra* következő *A tenger* című fejezetben Jász Attila először a másnyelvűek alkotásaiban merítkezik meg. Az, hogy Cioran és Bernhard munkáit érdemes olykor fel-felütni; az, hogy a költészettani alapon így-úgy Pilinszky-rokon Tranströmer tudottan nagy költő: még kevés lenne tengernek. Nem is a véletlenszerűen vagy alkalmilag elébe került külhoniak szemléléséből teremt meg a maga számára Jász Attila a végtelent. Hanem az olyan menyeyei adalékokból, mint az egyetemes művészet, az irodalom, a filozófia, a hit, az emberi létezés végoka; ezekből vonja ki és keveri a vaskos valóságba azokat a jellegzetes ízeket, színeket, azt az esszenciát, amelynek forrásait – a sors választottjaként – módjában állt meg nézni, megérinteni, megtapasztalni. Utazik kívül és belül. Mi pedig ebből a külső-belső utazásból Lengyelország, Svájc, Itália, a mediterráneum, az otthoni kert, a tűnődések, séták átszellemített mozaikjaiból kapjuk meg az (első vagy harmadik személyben megszólaló) elbeszélő alany hiteles nézeteit, reflexióit –

[Szemle]

hol egy kicsit ironikusan kicsúfolva, hol meg érzelmekkel megemelve. Egy helyütt azt írja, az ember azért utazik, hogy hazaérjen. (Nohát igen: véghezvisz-e az otthontól távollevő lélek egyetlenegy méltó emberi cselekedet, amely ne erre irányulna?)

Mindenesetre: igaza van a szerzőnek. Ha másért nem: mert az otthoni kisvilág inspirációja viszi benne legmagasabbra az író. Könyve telis-tele törekeny, szállni vágyó és szálas, gyalog menendő gondolatokkal; az enervált-ságtól a lelkesülésig növevő hangulatait tiszta, kiművelt stílus hordozza. Amelyben a sokféleség szabatos és puritán formában jelenik meg. Pedánsnak és egyszerűnek tetsző mondatai a közvetlen miliőről beszélve adják ki leginkább energiáikat: mint a természet elementumai öllekeznek; elevenek, együvé tartoznak, lüktet bennük a vitalitás. Külső utazásai alkalmából sokféle gyönyörűség éri, sőt olykor az idegen pompa és a távoli monumentumok mintha már túl erősek, tolakodók is lennének, akár egy gépezet, és Jász szemében a különös szépséggépezet nem egy srófia: kopott, sérült, javíthatatlan. Amikor viszont önön kisvilága veszi körül, már-már pogány módon csodálja és élvezi a Napot, kóstolja a levegőt, barátokzik szöcskével és madarakkal. Mindamellet sokat idéz, s jó, hogy idéz, ez ugyanis az arcot nyerő irodalmi eszmece-re egy formája. Főleg, ha a meghívás a teljesített művészi erénygyakorlatnak s nem a sikknek szól. Könyvének egyik-másik lapja viszont irodalmi divatfigurákat is szóba hoz. És

íme: a maga portáján, az anyai kertben például a legegyszerűbb, a legősibb és épp ezért a legfelszabadítóbb igazságok kapnak hangot nála; ide már nem hallatszik el a literátus belvilág sem ilyen, sem olyan muzsikája vagy nesze. S tessék: e helyt, a földanya berkein és ligetein mily lenyűgöző ráakadni a tanújelre, hogy – Ady szavaival szólva – csak az igazi madár repül hibátlanul a Nap alatt (*Anyám kertje*).

Az a finom elegancia (s ebben az őszinteség a varázseszköze), amellyel mondatait alakítja, s amelyhez végig oly elemien és konokul ragaszkodik, némileg ellentétes a szerkezet tipográfiai képével. A kerek, épkézláb, makulátlanul tiszta mondatokra nézve az ember egy kissé elbizonytalanodik: csakugyan okvetlenül szükséges-e, hogy az íráskép darabosnak, torzónak mutassa azt is, ami tán nem az. Kiváltképp a kötet második része tobzódik, egy-egy esszé fejezetekre, ezek alfejezetekre, az alfejezetek meg újabb alfejezetre bontva hullámoznak. Lehet, hogy ez a századelő *elegyizmusa*-nak újszecessziós rajza, a töredékek korának hű visszatükrözése? Lehet, hogy a tenger? A fürdőkádból a tenger? Erre most ne keressük a választ, majd máskor. Most az író egyébe, átellenes dolgok kötik le, másutt jár, kint a mezőn, talán a kertben. Kövessük őt, utóvégre – mint mondja – visszamerült a mélybe. Aztán lemegy a Nap, aztán újra felkel. S az író reggel „arra a felismerésre ébred majd, nem is gondolta volna, hogy ilyen közel a kikötő”.

KELEMEN LAJOS

*Az olvasó mint kritikus*Kelemen Lajos: *Olvasó*

zt a kritika- és esszégyűjteményt rendkívül tudatos szerkesztői

munka előzte meg. Nem meglepő, hiszen a kötet írásainak szerzője és összeállítója

NAPKÚT KIADÓ,
2008

csaknem nyolc esztendeig, Tüskés Tibor távozásáig, a *Somogy* című folyóirat szerkesztőjeként tevékenykedett a kilencvenes években. Ezt követően adta a fejtét külön-

féle verseket, prózai munkákat, fordításokat vagy éppenséggel interjúkat, levélváltásokat tartalmazó gyűjtemények folyamatos szemlézésére. Egyéni hangú értelmezései az *Életünk*, a *Forrás*, a *Hitel*, a *Kortárs*, a *Műhely*, a *Napút*, a *Szépirodalmi Figyelő* és az *Új Forrás* hasábjain jelentek meg, s a mostani kiadvány ezen írásainak a szükségszerűen megrostált, de alapvető törekvését, szemléletét és beszédmódját hűen tükröző válogatását adja. Nézzük hát, mi is jellemzi ezt a tudatos szerzői és szerkesztői törekvést, szemléletet és beszédmódot!

A kötet négy fejezetből áll, s mindegyik fejezetet egy-egy üres lapon szereplő római szám vezet be. Az első rész három íróportrét tartalmaz Kalász Mártonról, Nagy Gáspárról és Prágai Tamásról. A névsor önmagában, bevezető fejezetként szerepeltetve pedig különösen, nagyon is beszédes. Jól mutatja, hogy a portrék szerzőjét és a kötet összeállítóját itt és a későbbiekben sem kívánja kötni semmiféle generációs vagy ízlésbeli béklyó akkor, amikor írásainak tárgyát vagy érintettjét megválasztja. Az utolsó fejezet, nagy valószínűséggel hasonlóképpen az elméleti alapvetés megfogalmazásának szándékával, Lengyel Balázs, Gyurácz Ferenc, Mohai V. Lajos és Monostori Imre irodalomszemléletének jellemzőit foglalja össze a megválasztottak frissen megjelent irodalomtörténeti munkája kapcsán és az egyértelmű rokonszenv vagy egyetértés hangján. A középső két fejezet a szoros értelemben vett kritikákat vagy műbírálókat tartalmazza. Az elsőbe a rövidebb, két-három oldalas, a másodikba a négy-öt oldalas, esetenként több rövidebb írást összekapcsoló beszámolók kerülnek. A névsor azonban, terjedelemtől függetlenül, ez esetben is beszédes. Fodor Andrástól Lőrincz Sándorig, Székely Magdától Dobai Péterig terjed. Az írások nemrég elhunytakról és ma is élőkről szólnak. Ízlésben, világlátásban és stílusban egymástól nagyon különbözőkről. Egy valami (valaki) kapcsolja össze őket. Az értelmező személye (ízlése, világlátása, stílusa).

A négy fejezet elé és azokat követően a gondos szerkesztő egy-egy személyes jellegű

esszét illeszt. Ezúttal sem véletlenül. Jelentőségüket azzal is hangsúlyozni kívánja, hogy a kötetben egyedülálló módon mindkét írást teljes egészében dőlt betűkkel szedeti. Kezdjük kivételesen, s talán a szerzői szándékkal is összhangban, az utóbbival. Egy kérdés a címe: „*Mi is az: újrakezdeni?*” Voltaképpen nem más ez, mint egy Robinson-parafrázis megfogalmazása vagy egy Robinson-alteregő élethelyzetének mély átélése. A robinsoni situációt úgy jellemzi a *Somogynál* eltöltött gazdag és termékeny időszakot lezárni és egy újfajta élet- és munkamodellt önmaga számára megformálni kényszerülő szerző, mint hogy „*Íme a tiszta lap, a tabula rasa, az én kegyelmem végtelen sivataga, az újrakezdenés szigete; hadd látom hát, mire mész, ha régi életed súlyától szabadon, megismételheted tenmagad!*” (Nem melleleg ez a felhívás az írás egyetlen felkiáltójellel záruló mondata.) Az isteni felszólítás a Petrarcák, a Danték, a Shakespeare-ek, a Leonardók, vagyis a művészek számára a teremtés szüntelen újrakezdenését jelenti, Robison azonban „*akármilyen alázatosan kötődik is istenhez, a dolgokat csakis egyfajta praktikus észjárás szerint képes megragadni. [...] Nála a tapasztalati valóságon túleső szellemi rendnek alig jut esély a célszerű gondolkodás ellenében. Az ő felelős vállalkozása az adott világmodell minél sikeresebb reprodukálása.*” Az ő újrakezdenése a közvetlenül tudható dolgokhoz kapcsolódó bizonyosság. S hogy akkor végezetül mi is az ilyesfajta újrakezdenésnek a lényege, az értelme; mit is jelent az: újrakezdeni? A válasz: „*Az újrakezdenés kegyelmi állapot. Amelyben ki-ki elnyerheti magát. [...] egy bátor és nagyszabású kísérlet – az olyasféle égető talányok megválaszolására, mint például az a kérdés, hogy mennyi is egész pontosan a kétszerkettő.*” Ami, ha jól értelmezzük, Kelemen Lajosnak és könyvének is az alapvető célja és feladata.

A rövid ismertetésből is látszik, hogy Kelemen Lajos a legszemélyesebb és a számára legfontosabb kérdésekről beszél, de azt a lehető legszemérmesebb, legrejtőzködőbb formában teszi. Egész kötetére jellemző a harsányság, a hivalkodás, a tudálékosság vagy a tolakodás kerülése. Ugyanakkor viszont az ér-

[Szemle]

tékek feltétlen tisztelete, a szeretetteliség óhajta, az olvasó egyenrangú partnernek való tekintése és együttműködésének határozott igénylése. Az idézett írásból például nem lehet nem kihallani azt a szándékot, hogy az olvasót magát is bizonyos újrakezdesre, a saját világmodelljének reprodukálására készítse a kötet írásainak segítségével vagy akár a kötet egészének újraolvasásával. Ezzel a finom megoldással ugyanis máris újra a kötetnyitó esszénél, sőt magánál a kötet címénél vagyunk. A kötet címről is mindenekelőtt az mondható el, hogy egyszerre személyes és személytelen, egyszerre végtelenül egyszerű és mégis többértelmű. (Egyetlen „hiányossága” van, s ezt is meg kell említeni, mégpedig az, hogy kötetcímként már foglalt. 1980-ban a Szépirodalmi Könyvkiadó gondozásában, azonos címmel jelent meg a Nagy Péter esszéit és kritikáit tartalmazó, hasonló szempontú válogatás.) Kelemen Lajosnál a kötet cím jelenti magát a kritikust, az irodalmi művek értelmezőjét. De jelentheti a kritikus olvasóját is, s a záró esszéből tudjuk, hogy ez a fajta értelmezés sem áll távol a szerző szándékától. S végül a címadás vonatkozhat a kritikus által művelt és az olvasó által olvasott műfajra is, a Kelemen Lajos által kialakított és már-már tökélyre fejlesztett kritikus beszédmódra.

Ezt a hármas értelmezést a kötet élén álló bevezető esszé azonnal vissza is igazolja. A címe: *Babits mint író olvasó*. Ez a könyv egyetlen írása – nyilván ezúttal sem véletlenül –, mely nem valamely kortársi vagy közel kortársi alkotóval foglalkozik, hanem olyan hajdanvolt alkotót idéz (meg), aki egyszerre akart és tudott kiváló költő, kritikus és szerkesztő is lenni. (Kelemen Lajosnak is – anélkül persze, hogy önmagát Babitshoz kívánná mérni –, szerkesztői munkássága mellett, négy önálló verseskötete jelent meg – 1979-ben a *Virraszt a kéz*, 1990-ben a *Közel a város*, 1995-ben a *Hegyi verseny*, 2002-ben *Telepesek* címmel –, kritikus munkásságának összegezését pedig most tarthatja kezében az olvasó. Nagyon is érintett tehát mindhárom műfajban, irodalmi tevékenységi körben.) A Babits-esszé élén egy

Babitstól származó idézet áll – a kötetben egyedül itt található mottó –, mintegy a kötet cím megválasztásának magyarázatul vagy indokolásául. Így hangzik: „*Az író műveket alkot, melyek mindenike egy külön világ. Ki fűz e művekből irodalmat? Az olvasó: nem a néma és magányos olvasó. Hanem a vitázó, érvelő, egymásnak felelő. Az olvasó, aki ír.*” Az író mint olvasó, s az olvasó mint író, valamint kettejük szerencsés találkozása egy olyan formátumú egyéniségben, mint a *Nyugat* legendás szerkesztője. Világos beszéd. A szerzői cél és feladat meghatározása után (előtt) az irodalmi eszménynek (és legkiválóbb megtestesítőjének) a meghatározása. S hogy mik a legfontosabb ismérvei ennek az irodalmi eszménynek? Természetesen az is következik azonnal. Kelemen Lajos szerint már a *Szeged és Vidékében* Juhász Gyula verseit elemző ifjú kritikusként az figyelhető meg, hogy „*milyen ingadozásmentes szövetség a poéta és a tájékozott tudós közös élete*”. A nagy ívű nemzetkarakterológiai esszé vagy az európai irodalomtörténetet író Babits legfőbb jellemzői pedig a következők: „*Egyfelől a finom, érzékeny, sokárnyalatú líraiság, a formulázó mondatok ironiával történő lazítása, más oldalról a nyílt személyesség, a tág látókör, a gondolkodás, ami nem tűr semmifajta taplósáraz okoskodást; hozzávetőleg ez a babitsi esszéhang, amelynek csúcspontja egy csodálatos purizmus: a keveseknek kijutó nagy egyszerűség. Bármit ki tud fejezni anélkül, hogy nyelvezetét kiforgatná tömörségéből. Úgy van: a szellem ellenőrző erőt minduntalan kéznél tartó Babits látszólag mégis egyszerűen közöl.*” Tessék csak számba venni ennek a jellemrajznak a főbb fogalmait: líraiság és ironia, személyesség és gondolkodás, az okoskodás kizárása és az egyszerűségre törekvés, s máris előttünk állnak a kritikus és esszéíró Kelemen Lajos kulcsfogalmai. S végezetül, mindennek összegezéséeként, az ugyancsak *Az európai irodalom történetét* író költőről készített (ön)jellemezés: „*ez a könyv egy szenzibilis tudós és egy rendkívül intelligens lírikus együttes produkciója. Babits frissen szökellő, máskor ünnepélyesen nyugodt, eszes, nobilis mondatai itt aztán tényleg végsőre kalapált igazságokként maradnak meg az olvasóban. Minden*

erőlködés nélkül önti szentenciáit. Szípkái is onnan szakadnak, az értelem, a képzelet legfelső rétegéből, abonnan fogalmi. És a tiszta, könnyednek tetsző előadásmódra ráadásaképp e testes műmicsoda tárbáza az eszességnek!” Talán már mondanunk sem kell, hogy ez a lelkesült, végző felkiáltás természetesen ez esetben is az írás egyetlen felkiáltójellel záruló mondata. Eszménynek és megvalósításának, az eszmény megtestesítőjének és követőjének a nagyon pontos azonosítása, illetve az azokkal való teljes mértékű azonosulás.

A kötet első és utolsó fejezetében megválasztott pályaképek és (esszé)íróportrék szereplőiben a szerző mindenekelőtt ugyanennek a számára legfontosabb eszménynek a megtestesülését látja és láttatja. Az egyes írások alanyainak nem is annyira egyes műveik vagy irodalmi megnyilvánulásuk a lényeges itt elsősorban, hanem az a közös tulajdonságuk, hogy mindannyian – helyzetüktől, képzettségüktől vagy felfogásuktól függetlenül – alapvetően ennek a babitsi (kelemen) eszménynek a jegyében alkotnak és tevékenykednek. Minden generációs, ízlésbeli vagy stílári különbségük ellenére ezért is férnek meg olyan természetes módon egymás mellett ugyanazon könyv lapjain.

Már rögtön a nyitó esszében, egy afféle kritikai vagy kritikusi triptichonban, Kalász Márton alkotói módszerének az lesz a legfőbb érdeme, hogy szüntelenül újraírja, újraszervezi és újraértelmezi korábbi verseit. Kötevény az a fő szerkesztési sajátossága, hogy időben visszafelé halad: előbb az új verseket közli, s a végére hagyja a régebbieket. („Több ez egyszerű időjátéknál; tiszteletre méltó gesztus, amely az értelmezés szabadságát kínálja, de egyúttal ki is zökkenti az olvasót.”) De a módszer- és szerkesztésbeli jegyeken túl ebben az esetben is az a leglényegesebb, ami az eszmény megtestesülését jelenti. („Ami nem vehető el tőle: ez a poézis egyidejűleg él kifele és befele. Kalász Márton verseiben persze mindig volt valami fogalmilag föloldhatatlan – valami *össz-szerű* tartam, amelyben a konkrét és az elvont értelem, a tárgyiasság és a sejtelmesség, anyag és lélek szétbonthatatlanul egy.”

Vagy még később ennek alakítás-technikai összefoglalása: „Gyöngédség és ismeret – a két elementum ugyanolyan jogon feltétele a versbeli szépség születésének, miként a szakadozottság és az irónia. Így lesz a vers korlátlan remegés: a becéző intimitás és a gúnyra méltó tapasztalat között oszcillálva.”)

Nagy Gáspár esetében természetesen egy másfajta „össz-szerűség” felmutatása kerül előtérbe: politikum és esztétikum, a korban ritka érzés, a szeretet és az elkötelezettség, a haza iránti hűség egysége. S ennél a másfajta egységénél is figyelemreméltó a kritikus állítás indokolása, amely nem is a költő, hanem az esszéíró Nagy Gáspárral kapcsolatosan fogalmazódik meg: „Bámulatos, ahogy forrása-ira és kortársaira visszaérez. Idegen tőle minden homályos vízió. A divatok és árfolyamok kiszolgáltatottjaival szemben Nagy Gáspár nem az elmélet minél sűrűbb vadonán át, hanem a lelkesülés, a szeretet nyílt útjain akar eljutni a megértésig. Megérteni és a megnevezés révén megőrizni a dolgokat, erről az igényről sohasem mondhat le az író! Az így készülő esszében a tárgy persze egy pillanatra sem válhat szárazra szívott anyaggá!” Ez legalább annyira a Nagy Gáspár portréját formáló, az elméletieskedést elvető, szeretetvalló esszéíró (ön)jellemezése is.

A tudatos szerkesztés újabb szép példája, hogy a kötetben ezután következő, Prágai Tamást bemutató és ezúttal négy tételből álló kompozíció éppen fordított ívet valósít meg. Itt is értő módon és érzékenyen megtörténik a költő, a prózaíró bemutatása, de első helyre az esszéíró-kritikus elveinek ismertetése és értelmezése kerül, ami ezáltal szinte folytatásává, továbbgondolásává válik a Nagy Gáspár-esszéekkel kapcsolatban elmondottaknak. Ez a megoldás is azt mutatja, hogy noha e kötetben látszólag mindvégig más alkotók műhelygondjairól és műveinek sajátosságairól van szó, azért itt mégis a könyv megírásának és összeállításának egy alapvető és nagyon személyes szakmai probléma vagy dilemma megmutatása és megoldási kísérlete a tétje. Az alapkérdés az esszéíró Prágai Tamás kapcsán

[Szemle]

úgy fogalmazódik meg, hogy „mármost a mások világát írói ingerként hasznosító, vagyis a misztérium jogát igénylő kritikus a kettészakadt lélek esete? Ez ennyire nem igaz. A kritikusan ugyanis arányok öltének testet; olyanok, mint módszeresség, ismeret, gyengédség vagy kegyetlenség, kétkedés vagy megindultság, és így tovább. A morál megengedi az ítélezést, viszont nem feledtetheti az ítélező pozíciójának menthetetlen kétértelműségét. Másfelől az is igaz, hogy a kritikust csak elvétve nevezik alkotónak, miközben elvárják tőle, hogy azért mondjon valamit.” Ismét a kötet cím vagy a babitsi „vezéresszé” alapkérdésénél vagyunk tehát: író-olvasó-kritikus hármasságánál. Az alapvető szakmai probléma úgy vetődik fel: úgy lenni jó kritikusként, hogy egyszerre vagyunk jó írók és jó olvasók.

Az utolsó fejezetbe került négy esszé azután erre az alapkérdésre vagy alapvető kihívásra mutat be érezhetően nagy rokonszenvvel és elismeréssel kísért négy példát, amikor Lengyel Balázs *Origo*, Gyurácz Ferenc *Két szűk esztendő*, Mohai V. Lajos *Tanmesék* és Monostori Imre *Mesterek, kortársak* című esszégyűjteményének és az általuk képviselt kritikus magatartás- és írásmódnak az érdemeit veszi számba. Az áttekintés Monostori Imrénének a kilencvenes évek irodalmi megosztottságát elemző írásának értelmezésével és értékelésével zárul, imigyen: „Monostori analízise egyfajta bojkott a szűkméretű nézetek és irányok ellen, de persze nem valami hangos tüntetés; hanem a mai nagy zajban ahhoz talán elég halk, hogy felfigyeljünk rá, és az elvek árfolyama helyett csakugyan a művet magát nézzük.” Ez esetben is világos az (esszé)író szándéka – s nem véletlenül illesztette az utolsó fejezet legvégére éppen ezt a zárlatot –, amely nem más, mint hogy könyvével maga is szembehelyezkedjen a szűk méretű nézetekkel és irányokkal, az olvasótól pedig azt várja, hogy felfigyeljen erre a halk tiltakozásra.

Az irodalmi és kritikus eszmény megfogalmazása és érvényesnek tekintett kortársi megvalósulásainak bemutatása után (mellett) Kelemen Lajos könyvének középső két fejezete kínálja az ő személyes műértelmezései-

nek vagy műbírálatainak a sorát. Ebben az esetben a szerző közli a recenzeált könyvek megjelenésének évét is, így azokból látható: körülbelül az ezredfordulótól kezdődően napjainkig az válik a legfőbb törekvésévé, hogy kikísérletezzen egy egyéni kritikai műformát, mely ugyanakkor teljes összhangban van az idézett és értékelt kortársi példákkal, és amelynek elődeként a könyvben talán legtöbbször hivatkozott babitsi és Szerb Antal-i kisesszék és irodalomtörténetek nevezhetők meg. Kelemen Lajos, saját bevallása szerint, mindenekelőtt arra törekszik, hogy megteremtse egy olyan esszéformát, amely színes érdekes és különböző citátumok révén mintegy párbeszédet folytat benne jelen és múlt, magyar és világirodalom, vagyis minden igyekezetével egy képies, finoman (kedves kifejezésével: szeretetteljesen) ironikus nyelvezet kíván kialakítani és következetesen művelni. Lássuk, hogyan működik mindez a gyakorlatban, a továbbiakban eltekintve azoktól az esszék nyomán megmutatott, az irodalmi és kritikus eszmény tartalmi és formai összetevőit érintő megállapításoktól, amelyek érthető módon az egyes kritikákban is rendre felbukkannak!

A Kelemen-féle miniesszé vagy esszé-könyvkritika (egyszer talán még azt is megérjük, hogy új műfaji kategóriát kell találni a pontos megnevezésére, tulajdonképpen a leképezése annak a szerkesztési elvnek és építkezésnek, amelyet a kötet egészének szerveződése során megfigyelhettünk. A kelemen-kritika szinte mindig a „végén” kezdődik. A kritikust egy olyan értelmezői pozícióba helyezi, amelynek legfőbb sajátossága az, hogy az értelmező (a kritikus) már túlvan az értelmezésen (az olvasáson), s most már ennek az olvasatnak az értelmezésébe kívánja bevonni a másik értelmezőt (az olvasót). Sokszor tetten érhető ennek a szituációnak a szemléletes formai vagy stílusi jegye is. „Úgy van: a tárgyyszerűség a költészetben sem eleve fogyasztékos minőség” – szól a Villányi László kötetéről írott első beszámoló nyitánya (*Hol is vagyunk? I.*). „Úgy van: a *Tündérek és katonák* a képzelőerő apoteózisa...” – így a Szepesi

Attiláról szóló írás kezdete (*Mennyi meglelt mirákulum*). „Nohát igen: Péret soraihoz sokszor, talán még ezerszer is érdemes visszalapozni...” – ez a Sütő Csaba András verseskötetéről írottak kezdete (*Igék és egyéb zamatok*). S ez utóbbinál aztán szinte minden bekezdést hasonló jellegű és funkciójú formula vezet be: „Nincs mese, az igazi, originalis műért egy bizonyos programot, tudniillik a *pokolra menést* sehol senki nem alkudhatja le”; „Mond ő persze mást is...”; „Amúgy meg: Sütő Csaba András igazi irodalmi költő...”; „És mégis, a *Szent és értbetetlen* elmélyesztő könyv. Pláne az, mihelyt kicsit is távol kerül a kölcsönvett és így-úgy átforgatott költőhangoktól és -hangulatoktól.” És így tovább és így tovább. Az ilyen és az ezekhez hasonlatos fordulatoknak köszönhetően azonnal körülbelül olyan (beszéd)helyzet alakul ki tehát, mintha egy kávéházban vagy baráti társaságban ülnénk, ahol közölünk valaki fogná magát, s beszámolna friss olvasmányélményéről és annak benne kialakult eredményéről, majd a maga keresetlen természetességével igyekeznél elősorolni azokat a tapasztalati érveket, hogy miként is jutott erre és erre az olvasói vagy olvasati eredményre. Közben persze, kimondva-kimondatlanul, bennünket is arra sarkall, hogy egyszerre legyünk az ő olvasási, illetve újraolvasási folyamatának a részesei, s buzdít arra is, hogy ezt az olvasási-újraolvasási folyamatot magunk is átéljük. A kérdés tehát az egyes műbírálatok esetében sem másként vetődik fel, mint a kötet egész szerkezete esetében: Mi is az: újramegírni?

Az idézett formulákat követően vagy azok nélkül, a kezdés jellemzően egy-egy – az olvasmányélmény nyomán leszűrt – szentenciaszerű tételmondat, amelynek voltaképpen az igazolása lesz az egész kritika, s amelynek voltaképpen igazolója a kritika tárgya, maga a mű és annak olvasata. Itt is néhány, szinte ötletszerűen kiragadott példa az ilyesfajta indításra, melyek száma tetszés szerint gyarapítható volna: „A művészet minduntalan újat akar...” (*Egy magasabb formáció*); „Írni annyi, mint a maradandóságra szedelőzködni” (*Vissza a kertbe*); „Úgy tűnik, a pokolbeli évad

szelleme mindmáig ott táncol a költészet fölött...” (*Hogy mégis*); „Egy verseskötet mindig másként olvastatja magát, mint a benne közölt művek külön-külön” (*Így él talán egy más világ*); „Tulajdonképpen minden költő abból él, hogy minduntalan szerelmes” (*Hol is vagyunk? III*). A kelemen kritika sorsa itt dől el. Az olvasó vagy azonnal elfogadja ezeknek a szentenciaszerű tételmondatoknak az igazságtartalmát, s elfogadja egyúttal, hogy egy irodalmi műről ezután következő fejtegetés kiindulópontjai legyenek, vagy azonnal szembehelyezkedik ezekkel a megfellebbezhetetlennek látszó állításokkal, és eleve elutasítja az azokból levezetendő fejtegetéseket. Ennek az eljárás módjának a kockázatával természetesen a szerző is tisztában van. Maga jelenti ki a Gyurác Ferenc könyvéről írott és már említett esszéjének elején: „Az író és az olvasó közti tranzitút örök vándorának, a kritikusnak egy mondás szerint egyetlen segítsége az, ha inkább mítosszá lesz, mint íróvá. Az efféle mondatokban az a szép, hogy többnyire kifordítva is igazak” (*Mivé kell lenni mindenesül?*). Igen, erről van szó. A kritikusnak akkor van szerencséje, ha olyan olvasóra lel ebben az esetben is, már a kezdet kezdetén, aki elfogadja ezt a paradoxont, s később is ennek jegyében szegődik a kritikus (olvasó)társául.

Ha e társulás létrejön, és ennek, valamint a Kelemen Lajos által az évek során tudatosan kialakított és az esszéknél részletesebben bemutatott irodalomesszéjének és beszédmódnak megfelelően a műről folytatott párbeszédük sikeresen (le)zajlik, máris az egyes írások újabb döntő fázisához érkezünk: a zárlathoz. A zárlat szerepe és megformáltsága egyrészt hasonló a felütéshez, másrészt szintén leképezi a kötet egészének felépítését. Többnyire ugyanúgy egy-két szentenciaszerű mondatból áll, amely tételmondatokat itt is legtöbbször a nyitásnál megfigyelt élőbeszéd-szerű formulák kísérik, de jellemző módon nem pontok, hanem kérdőjelek, felkiáltójelek vagy három pontok „zárnak”. Az indításhoz képest annyi még a különbség, hogy ezeket az újabb tételmondatokat rendre az adott műből vett, az elemzett műre és immár az olvasatára

[Szemle]

is vonatkozó, legjellemzőbbnek ítélt idézet vezet be. Álljon itt is néhány jellemző példa bizonyásgul, ezúttal csak az *Egy menetben* című második részből válogatva és az idézeteket kényszerűségből megkurtítva: „... aztán változeregetve ott- / hagyják az ősz mestert / aki izzad és szorong és / rühelli a próféta-
got«. No lám, nem is az évszak, mi vagyunk felemásak?» (*Kányádi Sándor: Felemás őszi versek*); „...van-e és marad-e bennünk igény és fogékonyág egy küszködésre született és erkölcsi magaslatra jutott szellemóriás keservesen megszenvedett mondandói iránt...« Hát legyen! Mert ha nem lesz, mi fogunk veszíteni» (*Kondor Béla: Küszködni lettél*); „Ez a hiány völgye. / Tépdi ki veszteglő lépteid belőle! / Tépdi ki akkor is, ha itt kell maradnod, / mint üres pusztát bezengő harangok!«” Hogy aztán hozzánk vagy értünk szól-e a harang? Akárhogy is, aki hallja a harangot, bízhat...” (*Oláh János: Por és hamu*); „...a jó negatív entrópiát már / a matematika nyelvén írják le, de / még azt is, miként hullatja szirmát a / bazarozsa«. Íme, Eukleidész utódai a terep. Aki meg zenét kíván, annak vissza, vissza Thesszáliába?» (*Penckőfer János: Boldogasz-*

szony-tenyere). A záró és összegző megállapítások ilyenképpen egyszerre vonatkoznak az elemzett műre, annak bemutatott olvasatára, de egyúttal összecsengenek a kezdésben szereplő tételmondatokkal vagy magával az írás címével. Az olvasó figyelmét újra a kezdetekre irányítják, újraolvasásra, egyáltalán: olvasásra biztatnak. Az idézetek, az alkalmazott formulák, kérdő- és felkiáltójelek, három pontok azt bizonyítják, hogy a szerző hite szerint a kritikus és az olvasó között lezajlott párbeszéd ezzel még közel sem zárult le. Az alapkérdés változatlanul megmaradt: Mi is az: újramekedni?

Sokféle irodalom létezik. Szerencsére. Mint ahogy az irodalom megközelítésének és az irodalomról való beszédnek is sok formája létezik. Szerencsére. Kelemen Lajos ezek közül határozottan, markánsan és következetesen képvisel egy irodalomestményt, kritikai műformát és beszédmodot. Lehet vele egyetérteni, és lehet vele vitatkozni. Könyvének megjelenése után egyet nem lehet tenni vele: tudomást sem venni róla. Szerencsére.

VILCSEK BÉLA

A Hítel októberi számának szerzői

<i>Ágh István</i> (1938) Budapest	<i>Jakab-Köves Gyopárka</i> (1972) Szombathely	<i>S. Varga Pál</i> (1955) Debrecen
<i>Alföldy Jenő</i> (1939) Kecskemét	<i>Jeszzenszky Géza</i> (1941) Budapest	<i>Somodi István</i> Budapest
<i>Báger Gusztáv</i> (1938) Budapest	<i>Kelemen Lajos</i> (1954) Kaposvár	<i>Szöllősi Zoltán</i> (1945) Budapest
<i>Buda Ferenc</i> (1936) Tiszakécske	<i>Kerék Imre</i> (1942) Sopron	<i>Vári FABIÁN László</i> (1951) Mezővári
<i>Dobozi Eszter</i> (1956) Kecskemét	<i>Kerékyártó György</i> (1970) Dunaharaszti	<i>Vasadi Péter</i> (1926) Budapest
<i>G. Bartók Béla</i> (1974) Eger	<i>Korpa Tamás</i> (1987) Szendrő	<i>Vásárhelyi Alice</i> (1921–1996)
<i>Görömbei András</i> (1945) Debrecen	<i>Nasitowska, Anna</i> Varsó	<i>Viczián Sándor</i> (1956) Kiskőrös
		<i>Vilcsek Béla</i> (1956) Budapest